

Karşılaştırmalı Tarih Eğitimi

Türkiye ve Azerbaycan'da I. Dünya Savaşı'nın Ele Alınışının
Ortak Tarih Anlayışı Bağlamında Karşılaştırılması

Dr. Ayşegül DÖNMEZ

Dr. Ayşegül DÖNMEZ

KARŞILAŞTIRMALI TARİH EĞİTİMİ
Türkiye ve Azerbaycan'da I. Dünya Savaşı'nın Ele Alınışının
Ortak Tarih Anlayışı Bağlamında Karşılaştırılması

ISBN 978-625-8516-31-9

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2025, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 2000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Kasım 2025, Ankara

Yayın-Proje: Selcan Durmuş
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler/Ankara

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Pegem Akademi: Shira Ticaret Merkezi
Macun Mahallesi 204 Cad. No: 141/33, Yenimahalle/Ankara
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: yayinevi@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Tarih eğitimi/öğretiminde eşzamanlı ya da farklı zamanlardaki olaylar, olgular, konular, kişiler veya sebepler- sonuçlar ile ilgili karşılaştırmalar yapmak, onlar hakkında daha analitik bir bakış açısıyla değerlendirme yapabilmeyi sağlar. Bu anlamda karşılaştırmalı tarih eğitimi, genç dimağların tarih konularının birbirleriyle benzer ya da farklı yönlerini görerek öğrenmelerini mümkün kılar. Bu da öğrenenlere; konuyu farklı bakış açılarıyla irdeleme, daha geniş bir vizyona sahip ve tarihi olayları her açıdan farklı boyutlarıyla değerlendirecek tarihten ders alma noktasında daha başarılı olma imkânı sunar.

Özellikle karşılaştırmalı yöntemin bir deneysel yöntem gibi, bilgi ya da iddialarımızın doğruluğunu test etmek imkânı, olaylar/konular/sorunlar hakkında en az iki farklı bağlam sunması tarih öğretimi açısından son derece kıymetlidir. Karşılaştırılan iki olay/olgu arasındaki nedenselliğe dönük benzerlik ve farklılıkları ortaya koyarken, hem ulusal tarih hem de dünya tarihine daha geniş açıdan bakmayı ve yapılan tarihsel değerlendirmelerle bilinmeyenleri açığa çıkarmayı sağlar. Özellikle bu yönüyle öne çıkarak, karşılaştırmalı tarih eğitimi yöntemi diğer yöntemlerden farklı olarak tarih alanına ve tarih öğretimine sunduğu katkılarla modern dönemlerde ülkemizde ve tüm dünyada gittikçe artan oranda kullanılır olmuştur.

Bu gerekçelerle ülkemizde okullarda gerçekleştirilen tarih eğitimi/öğretimi sırasında da karşılaştırmalı tarih öğretimi yöntemine sıkça başvurulmalıdır. Eğitimin temel uygulayıcıları olan öğretmenler, derslerinde bu yöntemi kullanmaları konusunda öğretim programları ve ders kitaplarında, konular bu yöneme dayalı uygulamalarla ele alınarak işlenmek suretiyle yönlendirilmelidirler. Yine aynı şekilde özellikle hizmet içi eğitimlerde eğitimciler tarafından öğretmenlere dönük verilecek örnek derslerle bu konu pekiştirilmelidir.

İşte bu önemi sebebiyle “Karşılaştırmalı Tarih Eğitimi” çalışmamıza konu olmuştur. Böylelikle alan yazına katkı sağlanmaya çalışılırken, I. Dünya Savaşı özelinde Türkiye ve Azerbaycan’da konunun ele alınışı çeşitli yönlerden ortaya konulmuş ve karşılaştırılmıştır. Benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulurken, bunun başka konu ve alanlara örnek teşkil edebileceği vurgulanmış ve sonuçta da “Ortak Bir Tarih Anlayışına” ulaşma arzusu dile getirilmiştir. Hatta bu anlayışın tüm Türk Dünyasını kapsaması için bir temenniden öte yapılması gerekenlere atıf yapılmıştır.

Hazırlamış olduğum doktora tezinden esinlenerek, konuyu, ders kitapları boyutunun yanında ilgili literatür ve öğretim programlarında ele alınış biçimlerini de katarak, daha geniş biçimde gerçekleştirdiğim bu çalışma sırasında desteklerini gördüğüm, Prof Dr Mustafa SAFRAN, Prof Dr Necdet HAYTA ve Prof Dr Kubilay YAZICI’ya teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca çalışmam sürecinde çeşitli şekillerde yardım ve desteklerini gördüğüm eşim ve öğrencilerim Ataberk ve Atakan’a da teşekkür ederim.

Ayşegül DÖNMEZ

Ankara 2025

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iv
Tablo, Şekil ve Resim Listesi.....	vi
Giriş	1
Ortak Tarih Anlayışı ve Tarih Yazımı	1
1. Bölüm: Tarih Öğretimi/Eğitimi	8
Tarih Niçin Öğretilir?	8
Karşılaştırmalı Tarih Öğretimi/Eğitimi.....	18
Karşılaştırmalı Tarih Öğretiminin Tarihçesi.....	20
Türk İslam Dünyasında Karşılaştırmalı Tarih Çalışmaları	22
Niçin Karşılaştırmalı Tarih Öğretimi?	24
Karşılaştırmalı Tarih Öğretiminde Konunun Belirlenmesi	26
Karşılaştırmalı Tarih Öğretiminde İçeriğin Oluşturulması	27
Eğitim-Öğretim Sürecinde Öğretim Programları.....	29
Program, Eğitim ve Öğretim Programları	29
Tarih Dersi Öğretim Programları.....	31
Eğitim-Öğretim Sürecinde Ders Kitapları	32
Tarih Ders Kitapları.....	35
2. Bölüm: Türkiye’de I. Dünya Savaşı’nın Ele Alınışı	41
Türkiye’de I. Dünya Savaşı’nın İlgili Literatürde Ele Alınışı	41
Savaşın Sebepleri	41
Siyasi ve Askeri Sebepler.....	41
Ekonomik Yayılma ve Sömürgecilik	42
Dini ve Kültürel Yayılma.....	43
Milliyetçilik.....	44
Hanedan Çekişmeleri	44
Osmanlı Devleti’ni Paylaşma İsteği.....	44
Savaşın Başlaması	46
Osmanlı Devleti’nin Savaşa Girişi	46
Osmanlı Devleti’nin Savaştığı Cepheler	46
Çanakkale Cephesi	46
Kafkas Cephesi	48
1915 Ermeni Olayları	49
Irak Cephesi	50
Süveyş Kanalı Cephesi	50
Suriye - Filistin Cephesi.....	51
Hicaz-Yemen Cephesi	51
Galiçya, Makedonya ve Romanya Cepheleri	52
Savaşın Sonuçları.....	52
Türkiye’de I. Dünya Savaşı’nın Lise Tarih Öğretim Programlarında Ele Alınışı.....	53
Ortaöğretim 12. Sınıf TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı.....	53
Türkiye’de I. Dünya Savaşı’nın Lise Tarih Ders Kitaplarında Ele Alınışı	55
Savaşın Sebepleri	55

Savaşın Başlaması	56
Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti.....	57
Cephelerde Osmanlı Devleti.....	58
Kafkas Cephesi ve 1915 Olayları.....	58
Çanakkale Cephesi	61
Hicaz - Yemen Cephesi	65
Irak Cephesi	65
Suriye-Filistin Cephesi.....	67
Galiçya, Makedonya ve Romanya Cepheleri	67
Savaş Sona Eerken.....	67
Birinci Dünya Savaşı'nda Anadolu.....	72
3. Bölüm: Azerbaycan'da I. Dünya Savaşı'nın Ele Alınışı	74
Azerbaycan'da I. Dünya Savaşı'nın İlgili Literatürde Ele Alınışı	75
Savaşın Sebepleri	75
Savaşın Başlaması	75
Savaşın Yayılması.....	76
Osmanlı Cepheleri.....	76
Çanakkale Cephesi	76
Kafkas Cephesi.....	76
1915 Ermeni Olayları	77
Irak Cephesi	78
Savaş ve Sivil Nüfus	78
Savaşın Sonuçlanması	79
Azerbaycan'da I. Dünya Savaşı'nın Lise Tarih Öğretim Programlarında Ele Alınışı.....	79
XI. Sınıf Genel Tarih Öğretim Programı.....	79
Azerbaycan'da I. Dünya Savaşı'nın Lise Tarih Ders Kitaplarında Ele Alınışı	81
Savaşın Sebepleri	81
Savaşın Başlaması	83
Savaşın Yayılması.....	83
Tarihi Değiştiren Savaş (Çanakkale Savaşları).....	84
Ortadoğu'daki Operasyonlar	85
Büyük Yalan.....	85
Savaş ve Sivil Nüfus	87
Savaşın Sonuçlanması	88
Sonuç	91
Genel Karşılaştırma.....	91
Kaynakça	97
Ekler	104
Ek-1. Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 12. Sınıf Ders Kitabı.....	104
Ek-2. Azerbaycan'da Okutulan "Genel Tarih-11" Ders Kitabı.....	125
Dizin	140

TABLO, ŞEKİL VE RESİM LİSTESİ

TABLolar

Tablo 1. Tarih Öğretiminde Yaklaşımlar	14
Tablo 2. Ortaöğretim Tarih Dersi 9.10.11. Sınıflar Öğretim Programı	31
Tablo 3. I. Ünite	53
Tablo 4. I. Dünya Savaşı'nın Genel Nedenleri (Çevik, vd. 2019, s. 32).....	55
Tablo 5. I. Dünya Savaşı'nın Özel Nedenleri (Çevik, vd., s. 32).	56
Tablo 6. Mc Carty'e göre 1912-1922 Yılları Arası Ermeniler Tarafından Katledilen Türklerin Vilayetlere Göre Dağılımı (s. 36).	61
Tablo 7. XI. Sınıf Genel Tarih Öğretim Programı	80

ŞEKİL

Şekil 1. Yatay ve Dikey Karşılaştırma Yöntemi.	27

RESİMLER

Resim 1. Zeve Köyünde katledilen Türkler.....	60
Resim 2. Taşnak Örgütü Tarafından Yayımlanan Bildiri	60
Resim 3. Cevat Çobanlı	61
Resim 4. Kemalyeri	62
Resim 5. Lapsekili Halil ve İbrahim Onbaşı.	63
Resim 6. Halil Paşa'nın Hitabı.....	66
Resim 7. I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Gündelik hayatından Kesitler	73
Resim 8. Ermeni Çetelerin Planları ve Tehcir Kanunu	86
Resim 9. Sözde Ermeni Soykırımı.....	87

GİRİŞ

ORTAK TARİH ANLAYIŞI VE TARİH YAZIMI

Türk Dünyasında 1991 yılında ortak alfabe çalışmaları başlatılmış ve Türk Devletleri Teşkilatı tarafından ortak alfabe çalışmalarını yürütmek üzere bir Türk Dünyası Ortak Alfabe Komisyonu kurulmuştur. Bu çalışmalar 1993'te ilk ürünü vermiş ve Türk Cumhuriyetlerinin alfabelerine Q, X, W, Ñ, Ä harflerinin eklenmesi konusunda anlaşılmıştır. Bu komisyonun 9-11 Eylül 2024 tarihleri arasında Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de yapılan toplantısında ise farklı lehçe ve dil ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak, 34 harften oluşan Ortak Türk Alfabeti önerisi üzerinde uzlaşmıştır.

Türk dünyasında ortak alfabe kullanılmasına yönelik uzlaşının sağlanmasıyla, bu coğrafyanın geleceği ve yeni nesillerin ortak ideallerle yetiştirilmesine dönük büyük bir adım atılmıştır. Dilde, fikirde ve işte birlik inşasına dönük bu adımdan istenilen sonuçların alınabilmesi için, sıranın ortak bir tarih anlayışı ve yazıcılığı oluşturmaya doğru evrilmesi beklentisi artmıştır.

Ortak bir Türk tarihi yazma girişimleri, 2017 yılında Türk Keneşi faaliyetleri çerçevesinde Kazakistan'daki Türk Akademisi tarafından ortak tarih ders kitabının ilk kısmının tamamlanmasıyla somut bir ürün vermiş olsa da bu çalışma ilgili devletlerde hedeflenen etkiyi yaratmamıştır. Bunda başka etkenlerle birlikte, öz benliğini oluşturmaya verilen önceliğin ve aradan geçen sürede devletlerin farklı tarihler benimsemesinin payı vardır (Gürbüz, 2022, s. 486). Bu çalışmayla istenilen etkinin elde edilememiş olması, bu ideale dönük çalışmalardan vazgeçilmesi anlamına gelmemelidir.

Tarihin ulus bilinci oluşturmaktaki rolü oldukça büyüktür. Her şeyden önce tarih, zaman içinde bireysel ya da toplumsal olarak kendi yaşantılarımıza ilişkin anlayış geliştirmeye yardım eden sorgulama biçimidir (Güven, vd., 2014, s. 21). Bu özelliğiyle; "tarih mücerret (soyut) bir ilim değildir, hayat içindir. Tarih milletlerin, kavimlerin varlıklarını muhafaza etmek, kuvvetlerini inkişaf (geliştirmek/ilerletmek) ettirmek içindir" (Akçura, s. 176) şeklindeki tanımlamaya anlam katmaktadır. İşte ortak tarih anlayışı bu varlığı koruyacak, kuvveti geliştirecek ve bilinci daha da arttıracaktır. Çünkü tarih, sadece geçmişin hikayesi ya da yıllar önce olmuş olayların kaydedilmesi değil (Güven, vd., 2014, s. 21), gelecek kuşaklara miras bırakılacak bilgilerin, en çok kişiye en yararlı şekilde verilmek üzere kayde-

dildiği alandır (Carr, 2005, s. 9). Bu anlamda tarih kişiler ile olgular arasında kesintisiz bir etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalogdur (Carr, 2005, s. 35) ve bu diyalogu canlı tutarak gelecek kuşaklara kaydedilen tarihsel birikimin aktarılmasını sağlayan köprüdür (Güven, vd., 2014, s. 2). Böylelikle tarih insanlığın sosyal ve siyasal konularda doğru kararlar vermesine yardımcı olarak, toplumların yarınları için ışık tutar (Baykara, 2014, s. 19).

Ortak tarih anlayışı, öncelikle önemli konular ve olayların benzer bir bakış ve anlayışla ele alınmasıyla kendisini gösterebilir. Bunun için önce tarih yazıcılığı konusunda bir fikir birliğine ulaşmak gerekmektedir. Bu öncelikli olarak tarih öğretim programlarının hazırlanması sırasında kendini göstermelidir. Daha sonra da, programlarda oluşturulacak fikir birliği, eylem olarak, okullarda okutulan tarih ders kitaplarında ele alınan konuların ortak anlayışla yazılması şeklinde somutlaştırılabilir. Çünkü ortak anlayışta buluşmak, teorik olarak, en kolay şekilde, her ülkede var olan öğretim programları ve tarih ders kitaplarıyla mümkün olabilecektir. Tarih ders kitaplarıyla öğrencilerin ortak bir bakış açısıyla günümüzün nasıl şekillendiğini anlamalarına yardım edilebilecek, çağımızdaki sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlar ve çatışmaların nedenlerini öğrenmeleri ve yorumlayabilmelerinin önü açılabilecektir (Safran, vd., 2010, s. 67). Bununla önce gelecek nesillere öğretilcek konularda birliktelik/benzerlik sağlanırken, orta ve uzun vadede arzu edilen ulusal amaçlara ulaşmak kolaylaşacaktır.

Ancak programların ve ders kitaplarının içeriğiyle ilgili somut adımlar atılması konusunda uzun ince bir yol olduğu unutulmamalıdır. Tarihçiler tarafından üzerinde yoğun akademik çalışmalar yapılması gerekmektedir. İşte bizim bu çalışmamız söz konusu akademik çalışmaların başlatılması/desteklenmesine dönük küçük adımdır.

Yukarıda ifade edildiği gibi öncelikle daha kolay ve çabuk uzlaşılacak önemli ve büyük olaylar/konular üzerinde ortak anlayış aranmalıdır. İşte çalışmamızda ele alınan I. Dünya Savaşı, o zamana kadar ki en büyük savaş olduğu ve sonuçlarıyla bütün Dünyayı etkilediği için böyle bir olay/konudur.

Bu çalışmada I. Dünya Savaşı konusunun öncelikle Türkiye ve Azerbaycan'da genel olarak ilgili literatürde, lise tarih programlarında ve ders kitaplarında nasıl ele alındığı ortaya konularak durum tespiti yapılacaktır. Daha sonra elde edilen bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuç, ortak anlayış ve benzerlikler açısından analiz edilerek değerlendirilecektir. Bizim açımızdan yapılacak değerlendirmeye işaret edilecek ortaklık ve benzerlikleri vurgulamanın en önemli kazanımı, Türkiye ve Azerbaycan arasında ortak tarih anlayışı oluşturmaya dönük diğer konularda da yapılabilecek çalışmalara örnek teşkil etmek ve katkı sağlamaktır. Daha